

НАРКОТИКИ, АРМІЯ, ВІЙНА: СИНТЕЗ ПАРАДОКСІВ У ПРИЗМІ ІСТОРИЧНОЇ РЕТРОСПЕКТИВИ

У статті розкрито основні історичні періоди процесів наркотизації військ під час ведення бойових дій упродовж історії людства – від найдавніших часів до 1989 р. Виявлені тенденції розвитку обігу та трансформації наркотичних речовин і проаналізовано їх вплив на повсякденну діяльність військ, у т.ч. в умовах збройного протистояння. З'ясовано особливості командно-адміністративної діяльності військово-політичного керівництва у процесах штучної інтенсифікації фізичних можливостей, підвищення бойових якостей та активації морально-психологічних якостей військовослужбовців, їх хоробрості та подолання стресу засобами наркотичних речовин у війнах минулого та сучасності. Окреслені попередні результати і проблеми використання наркотичних препаратів, суперечливий характер їх застосування у збройних конфліктах минулого та сучасності.

Ключові слова: наркотики, армія, війна, психологічна підтримка особового складу.

Актуальність проблеми, виокремленої для дослідження у цій статті, продиктована загрозливою тенденцією підвищення криміногенної ситуації з уживанням наркотичних речовин у військових формуваннях України упродовж останніх років. Погіршення загальної наркоситуації в країні не дозволяє робити навіть обережні оптимістичні прогнози. Поширеність наркоманії серед цивільного населення апріорі зумовлює її проникнення і в армійське середовище. Неповнолітні та молодь, які страждають від наркотичної залежності, є основною групою ризику й одночасно головним «резервом» військового наркотизму. Це свідчать про те, що контингентна «база» для цього виду правопорушень у військах об'єктивно буде розширюватися, якщо вчасно не зреагувати на ці наркозагрози. Тому історичний аналіз боротьби з цим соціальним

Гула Руслан Володимирович, доктор історичних наук, професор; професор кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків.

Передерій Ірина Григоріївна, доктор історичних наук, професор; завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава.

© Гула Р. В., Передерій І. Г., 2024.

явищем в арміях світу та його врахування є надзвичайно актуальними для органів державного і військового управління нашої держави.

Постановка проблеми. Історія воєн та історія наркотиків переплітаються найтіснішим чином. У низці випадків утилітарне використання наркотичних або психотропних речовин в арміях світу дозволяло досягати тимчасових оперативно-тактичних результатів у ході воєнних кампаній. Екстремальні умови ведення бойових дій об'єктивно провокують військовослужбовців на пошук «штучних стимуляторів» психологічної компенсації у вигляді наркотичних речовин. Суперечливість і парадоксальність співіснування та взаємодії наркотиків і воєнних інституцій під час воєн свідчить, що очікуваний психофізіологічний та лікувальний ефект їх застосування значно поступається негативному впливу цих препаратів як на хід бойових дій, так і на жахливі наслідки післявоєнного синдрому.

Із об'єкта дослідження цієї статті свідомо виведена проблема ролі та місця алкоголю як психостимулятора комбатантів, яка заслуговує окремого вивчення.

Метою статті є аналіз проблеми використання наркотиків військовослужбовцями армій світу в ході повсякденної діяльності та під час воєнних конфліктів в історичній ретроспективі від давнини до 1989 р. – виводу радянських військ із Афганістану. Результатом останнього стало різке зростання наркотрафіку на територію спочатку СРСР, а потім і в країни пострадянського простору. Афганістан перетворився на світовий центр виробництва та розповсюдження наркотиків, що значно погіршило наркоситуацію в Європі та світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що вітчизняна історіографічна база вивчення феномену проблеми взаємозв'язку війни, армії та наркоманії в історії людства характеризується великою кількістю дослідницьких лакун. Як правило, наголос робиться на науково-методичному аспекті запобігання розповсюдженню наркотичних речовин в армійському середовищі в умовах повсякденної діяльності військ і ведення бойових дій. Серед українських дослідників, які приділяють увагу цьому утилітарно-практичному складнику морально-психологічного забезпечення військовиків, слід зазначити А. М. Романишина, Т. М. Мацевка, О. С. Капінуса. Комплекс методичних рекомендацій цих авторів щодо попередження та запобігання вживання та розповсюдженню наркотичних речовин у військах містить, у тому

числі, короткі історичні нариси з цієї проблеми. Історичний аспект розвитку та трансформації наркотичних речовин у цивілізаційному процесі (у тому числі й з використанням прикладів збройного протистояння) розкрито у науковій праці британського історика Р. Дейвенпорта-Хайнса «В пошуках забуття: Всесвітня історія наркотиків».

Окремо слід виділити ґрунтовне дослідження польського історика Л. Каменського «Історія наркотиків у війні», де вивчаються процеси взаємозалежності війни та розповсюдження і використання наркотиків за досвідом минулого та локальних конфліктів сучасності.

Виклад основного матеріалу. Р. Дейвенпорт-Хайнс у книзі «У пошуках забуття: Всесвітня історія наркотиків. 1500–2000» слушно зазначав, що сучасне людство шукає забуття від повсякденних проблем за допомогою вживання багатьох речовин, які стали предметом незаконного бізнесу, а раніше не одну тисячу років використовувалися для зняття болю, посилення хоробрості, утамування голоду або просто для задоволення під час свят.

У різних країнах, культурах і соціальних шарах практикувалася та практикується наркотизація різними речовинами, але як основні та найпоширеніші наркотики дослідник виділив опіум, канабіс, кокаїн і міцні алкогольні напої (*Davenport-Hines, 2001:8, 24-25*).

Упродовж усієї історії людства цей комплекс наркотичних речовин підтримував хоробрість воїнів у бойових умовах і використовувався в якості особливої зброї ведення війни, або як психохімічна зброя, або як засіб підривної діяльності (*Kamienski, 2017*).

Умовно хронологічні межі використання наркотиків у бойових діях можна визначити у двох часових відрізках.

Перший етап – з V тис. до н.е. до XIX ст. – визначався домінуванням препаратів рослинного походження. Цей етап характеризувався такими ознаками:

- примітивні технології виробництва препаратів на рослинній основі;
- переважно локальний ареал розповсюдження саморобних наркотичних засобів залежно від домінантного виду рослин у тому чи іншому регіоні;
- поява на європейському континенті перших зразків наркотичних продуктів рослинного походження з Америки внаслідок Великих географічних відкриттів.

Другий етап, на нашу думку, може вести свій відлік від початку XIX ст. і триває досі та визначається тотальним переважанням наркотичних речовин, створених на основі хімічного синтезу. До характерних рис наркоманії цього історичного відрізка слід віднести такі:

- поява високоактивних («важких») наркотиків;
- здешевлення виробництва та удоступнення наркотиків завдяки новітнім технологіям;
- перетворення наркоманії на глобальну геополітичну проблему цивілізації завдяки технічним інноваціям у транспортній сфері, які кратно підвищили швидкість переміщення вантажів;
- торгівля наркотиками стає надприбутковим бізнесом;
- поява явища мультинаркоманії – вживання комплексу хімічних і рослинних наркотичних препаратів;
- суттєве підвищення ролі засобів масової інформації та новітніх комунікацій, винаходи електронних засобів передачі інформації забезпечують ефективність рекламних кампаній виробників нових типів наркотичних препаратів.

До першого наркотичного засобу, який широко використовувався у практиці ведення війн з давніх часів, слід віднести *опіум* – психоактивний засіб, що отримується з висушеного на сонці молочного соку, який видобувається з недостиглих коробочок опійного маку. «...Наркотиком номер один ... слід назвати опіум... З'явився цей наркотик раніше за міцні алкогольні напої, чие виробництво потребує певних знань» (*Davenport-Hines, 2001: 24–25*). Опіумний мак вирощували шумери в «колиці цивілізації» нижньої Месопотамії принаймні ще 5000 років тому та культивували опіум ще в 3600 р. до н. е. як засіб від болю (*France on Drugs, 2023*).

Вже за часів античності цей наркотик активно використовувався для підняття бойового духу війська. Так, наприклад, Олександр Македонський був великим шанувальником опіуму. Практично всі території, які він завойовував, полководець наказував засіювати маком, а солдатам видавати перед боєм маленькі «опіумні кульки» (*Opium. History*).

В епоху Середньовіччя найбільш міфологізованим військовим формуванням, яке активно використовувало наркотичні речовини, було Братство Асасинів. Ця таємна войовнича організація нizarитської гілки мусульманської секти ісмаїлітів на чолі з Хассаном-і-Саббахем у 1090 р. після вигнання з Єгипту обрала

пунктом постійної дислокації фортецю Аламут (північ теперішнього Ірану). У записах Марко Поло наявні описи, з яких можна припустити, що воїни цього мілітарного формування вживали *гашиш* – наркотичний засіб, який виробляють із індійської коноплі. Незабаром їх узагалі почали називати «гашишинами». Водночас історії про ініціації та оргіастичні церемонії, які начебто супроводжувалися вживанням наркотичних речовин, переказані тим же Марко Поло, на думку сучасних дослідників, були перебільшенням або й повністю сфабриковані. Крім того, у сучасному науковому дискурсі прийнято піддавати сумніву той факт, що воїни Хассана-і-Саббаха вживали власне гашиш. Більш реальним для дослідників видається, що цим наркотиком був усе ж опіум. Це, до речі, пояснює, яким чином воїни виживали за умов холодних зим у своїй фортеці упродовж майже півтора століття. Адже саме опіум робить людину несприйнятливою до холоду та болю. Лише у 1236 р. фортеця Аламут була захоплена монголами (Cartwright, 2019).

У Новий час, під час Великої турецької війни 1683–1699 рр. у раціон австрійської армії була включена кава, до якої додавався опіум. Командувач австрійської армії Принц Євген Савойський був палким прихильником такої, за його словами, «меланхолійної кави» (Волосяк, 2023).

Слід зазначити, що привабливість опіуму як лікувального засобу й антидепресанту під час ведення бойових дій збереглася й у часи новітньої історії. Так, під час Громадянської війни в США 1861–1865 рр. опіум був основним засобом від діареї та інших хвороб, які поширювалися в армійських таборах під час війни. Також таблетки опіуму використовувалися як знеболювальний засіб при важких пораненнях. У період іспано-американської війни 1898 р. деякі американські військовослужбовці, що воювали на Філіппінах, курили опіум, запозичивши цей спосіб «скидати стрес» у місцевого населення.

У період Нового часу завдяки Тридцятирічній війні (1618–1648) в Європі міцно вкоренився **тютюн**, який фактично є легальним наркотиком рослинного походження, що знаходиться у вільному обігу і продовжує знищувати людство й на сучасному етапі розвитку цивілізації.

До наркотиків рослинної групи слід віднести й *марихуану* – психоактивну речовину, яка одержується з частин квітух рослин роду коноплі.

Під час американського втручання у події в'єтнамської війни (1965–1973) епідемія поширення вживання цього препарату досягла в цій армії загрозливих масштабів. Солдати легко діставали психотропну речовину в селах, де вартість дози коштувала п'ять доларів або обмінювалася на пачки сигарет. Полковник австралійської армії Дж. Селмон згадував про зустріч із американськими військовослужбовцями: «Одного разу американці оточили мене. Від багатьох виразно відчувався запах марихуани. Я був приголомшений» (*Ham, 2007: 511*). Спочатку військове командування індіферентно ставилося до цього явища. Ситуація змінилася, коли Д. Стейнбек IV, син письменника, лауреата Нобелівської премії, написав у січні 1968 р. статтю для журналу «*Washingtonian*» про поширене вживання марихуани серед військових. Опис реальної картини наркотизації військ викликав бурхливу реакцію в суспільстві. Тому армійське керівництво почало обмежувати вживання марихуани. На тиждень військова поліція арештовувала приблизно до 1000 солдатів за зберігання марихуани. За допомогою військ Південного В'єтнаму відбувався пошук і знищення локацій, де вирощували рослину – джерело наркотику. Але наслідок виявився тяжким: проявилася масова переорієнтація наркоманів на вживання важких наркотиків, насамперед героїну (*Janos, 2018*).

Епоха модерну, поряд з величезним проривом у наукових відкриттях і інтенсивним впровадженням інноваційних технологій, сприяла появі й нової форми наркотиків у вигляді синтезу хімічних речовин.

Морфін був виділений німецьким фармакологом Ф. Сертнером з опіуму в 1804 р. Він дав морфіну його назву за іменем бога сновидінь у грецькій міфології – Морфея (*Klockgether-Radke, 2002*). Трохи пізніше, 1832 р., французький хімік П.Ж. Робіке отримав *codein* напівсинтетичним шляхом – метилюванням морфіну. 1848 р. німецький хімік Г. Мерк виділив із опіуму *папаверин*.

Особливо широке використання морфіну почалося після винаходу у 1853 р. незалежно один від одного французьким хірургом Ш.-Г. Правасом та шотландським лікарем О. Вудом ін'єкційного шприца. Внутрішньовенне вживання морфіну вело до ще більш швидкої та сильної наркозалежності, ніж куріння опіуму. Цьому процесу сприяла також і практика вільного доступу до цього типу алкалоїду. У США морфін продавався в будь-якій аптеці без рецепта, коштував дешевше за алкоголь, і його вживання

не вважалося злом. Для населених протестантами сільських районів США, де позиції борців зі спиртним були найсильнішими, опіати для населення стали своєрідною розрадою.

Але катастрофічному сплеску морфінної пандемії сприяли події Громадянської війни 1861–1865 рр. у США, коли, власне, й відбулося тісне знайомство солдатів та офіцерів армії з наркотиком. Цей збройний конфлікт в американській історіографії та медичній науці вважається каталізатором поширення наркоманії в Америці (*Quinones, 2009*). Широке застосування морфіну як знеболювального засобу під час хірургічних операцій та лікування поранених часто призводило до наркозалежності. Хірурги робили ін'єкції морфіну солдатам, які перенесли вогнепальні поранення та ампутації. Причому найбільшою проблемою це було в армії федеративів, у якій морфін використовувався внутрішньовенно, а також виконував функцію знеболювального, коли переважно втирався в рани при проведенні хірургічних операцій. Як наслідок, залежність від морфіну набула значного поширення серед солдатів обох армій. Дослідники називають цифру до 400 тис. ветеранів війни, які страждали на морфінну залежність.

З початку ХХ ст. історики та лікарі стверджували, що «армійською хворобою» як Союзу, так і Конфедерації була залежність від морфію. Ветерани називали цю залежність також «опіумним рабством» і «морфіноманією». Цікава реакція суспільства на цю проблему. З точки зору багатьох американців, ветерани, які боролися з наркозалежністю, були аморальними особами та асоціальними суб'єктами. Згідно з цією думкою, вони заслуговували на покарання, а не на допомогу. Отже, залежним ветеранам було важко знайти співчуття у суспільстві або медичну допомогу. Вони часто помирали від випадкового передозування наркотиками. Це серйозно підважує стійкий американський міф про те, що більшість ветеранів Громадянської війни просто повернулися до нормального життя після звільнення з армії. Насправді, багато ветеранів до кінця життя мали справу з важкими, пов'язаними з війною наслідками наркозалежності (*Opiate addiction*). Слід зазначити, що з часом ставлення американського суспільства до наркоманії суттєво трансформувалося під впливом масштабності її розповсюдження. Так після Першої світової війни в клініках було більше морфіністів, ніж простих алкоголіків. Тому солдатів, які стали залежними від морфію, у США почали прирівнювати до інвалідів війни.

Але в медичних працях середини 1860-х років наркоманія ще не була повністю усвідомлена як соціальне явище та патологічний фізіологічний процес. Незважаючи на це можна точно встановити: після Громадянської війни кожна інша війна в американській історії приносила з собою проблему наркотиків, реально чи уявну (Lewy, 2014: 1).

Аналогічні процеси відбувалися у цей час і на європейському континенті. Сучасні дослідники вважають, що багато в чому морфінізм сприяв перемозі німців у війні над французами у часи франко-пруської війни 1870–1871 рр. Невеликі дози морфіну викликали у військовослужбовців бойову ейфорію, але зрозуміло, що з часом доза зростала, а ефект знижувався. Підшкірно введений морфін, маючи швидку та сильну знеболювальну дію, стає головним засобом при лікуванні важких поранень. Багато солдатів в умовах бойових дій кололи собі морфін, що став на той час доступним заспокійливим засобом. Тому німецькі солдати та офіцери, що поверталися з війни, виявлялися морфіністами чи не в половині випадків. Після франко-пруської війни морфін, який застосовували на фронті як наркоз, стає в Європі модним наркотиком (Mandal, 2023).

Під час Першої світової війни морфін продовжували регулярно використовувати для лікування та одужання пацієнтів. Тож не дивно, що, як і під час попередніх збройних конфліктів XIX ст., зокрема Громадянської війни в США та війн за об'єднання Німеччини, у багатьох ветеранів виникла наркозалежність. Можливо, найвідомішим із цих пацієнтів, які стали морфіністами, був Г. Герінг (1893–1946), льотчик-винищувач, а згодом впливовий член нацистської еліти, майбутній рейхсмаршал та головнокомандувач Люфтваффе (Kamieński, 2019).

У 1855 р. німецький хімік Ф. Гедке зміг виділити алкалоїд, який відповідає за основні властивості листя коки. Кока – традиційна рослина американських індіанців, яка з давніх часів використовувалася ними для зняття втоми, з ритуальними цілями і в медицині. Винахідником *кокаїну* вважається німецький хімік і фармацевт А. Німан. У лабораторії Геттінгенського університету у професора Ф. Велера 1860 р. він розвинув та удосконалив процес очищення алкалоїду. У своїй докторській дисертації він назвав речовину «кокаїн». 1883 р. німецький лікар Т. Ашенбрандт випробував тонізуючу дію кокаїну на баварських солдатах під час маневрів. Солдат, що втратив свідомість від втоми, прийняв

за рецептом доктора столову ложку розчину гідрохлориду кокаїну і, попри спеку і важкий ранець бадьоро пройшов ще кілька кілометрів.

Під час франко-пруської війни лікарі спробували ввести до солдатського раціону замість алкоголю напій з кави та коли. Як повідомляла 1886 р. німецька «Allgemeine Militär Zeitung»: «Цей напій освіжає дух і тіло, захищає на марші від холоду, вгамовує спрагу та поступово починає витісняти алкоголь». Інший приклад «чудодійного впливу» цієї речовини подано в характеристиці напою «Cola-Wein» (суміш коли з вином), що вироблявся в Саксонії. Цей напій, згідно з описом, обіцяє збільшити вплив фізичної сили і міцності духу в кілька разів. Газета стверджувала, що «кілька ковтків цього чудового напою вгамовують голод». Один баварський військовий лікар, завдяки цій суміші, зумів витримати 8 днів без їжі, не зазнавши при цьому жодного занепаду сил і енергії.

У пропаганду «золотого періоду» кокаїну зробили свій внесок і видатні особистості того часу. Так наприклад, З. Фрейд опублікував 1884 р. статтю, у якій стверджував, що кокаїн викликає «тривалу ейфорію, яка нічим не відрізняється від звичайної ейфорії здорової людини...». Вважається, що Р. Л. Стефенсон написав «Дивну історію доктора Джекіла та містера Хайда» після того, як протягом шести днів вживав кокаїн. Стрімкому розповсюдженню кокаїнової залежності сприяла формалізація хіміком Г. Х. Расбі у 1885 р. методу виробництва кокаїнової пасти в Латинській Америці. Це зробило її значно дешевшою та легшою для транспортування (*Salomon*). Загалом, масово вироблений кокаїн, який вважався таким же нешкідливим, як і тютюн, був дуже поширеним і звичайно вживаним задовго до Першої світової війни. Препарат можна було легко придбати в аптеках, і він використовувався як єдиний лікарський засіб у складі багатьох популярних ліків і загальнозміцнювальних засобів. Тож не варто дивуватися, що він швидко знайшов шлях до поля бою.

Перша світова війна актуалізувала роль кокаїну як «дієвого» антидепресанту та засобу анестезії. Крім того, підвищений попит на ці засоби значно збільшив промислове виробництво кокаїну. Війна виявилася надзвичайно вигідною для компанії «Nederlandsche Cocaïne Fabriek Ltd.» (NCF). Створена в березні 1900 р. в Амстердамі як спільне підприємство банку «Koloniale» і власників плантацій коки в голландській Ост-Індії, компанія

виробляла кокаїн із коки, вирощеної в колонії. І рослина, яка була завезена на о. Яву 1878 р., давала великі врожаї в місцевому ґрунті та кліматі. Під час війни NCF швидко перетворилася на важливу кокаїнову фабрику, яка була здатна виробляти до 1500 кг наркотика на рік і з орієнтовним середньорічним виробництвом 700 кг у 1914–1920 рр. Оскільки німецькі фармацевтичні компанії були відрізані від сировини через міжнародну блокаду, нейтралітет Нідерландів під час війни сприяв значному розширенню колись невеликої компанії, яка тепер охоче експортувала свою продукцію, користуючись значно збільшеним військовим попитом на ліки.

Обмежені й часто непрямі дані свідчать про те, що кокаїн цілеспрямовано розповсюджувався деякими збройними силами для посилення фізичного стану військ і підвищення їхнього морально-бойового стану. Засіб вживали під час дальніх польотів німецькі пілоти-винищувачі. Перші французькі авіатори також захоплювалися цим стимулятором: «Кокаїн проник до небагатьох дуелянтів у повітрі, які скористалися тим холодним і цілком усвідомленим піднесенням, яке він – єдиний серед наркотиків – може викликати... водночас він залишав непорушним їхній контроль над своїми діями. Це, можна сказати, зміцнило їх, нівелювавши ідею ризику» (*Woods, 1931: 42*). Але кокаїн був набагато популярнішим серед піхотинців, ніж серед пілотів. На початку війни німецьке армійське командування планувало щоденно видавати кожному солдату кокаїн, щоб зменшити їхній апетит і збільшити фізичну витривалість. Однак після того, як зрозуміли, що ліків для цієї мети недостатньо, від такої ідеї відмовилися. Обмежилися лише регулярною видачею військам маленьких сигар із домішками кокаїну (*Hobhouse, 2003: 230*).

Британська армія використовувала фармацевтичні препарати, доступні на ринку з 1890 р. під торговою назвою «Forced March». Таблетка з желатиною оболонкою, що містила кокаїн, була частиною продукції бренду «Tabloid», яку виробляла Burroughs Wellcome & Co. Ця лондонська фармацевтична компанія першою запустила промислове виробництво кокаїну у формі таблеток, що стало своєрідною «фармацевтичною революцією», оскільки подовжений термін придатності препарату дозволив його більш зручне зберігання та забезпечив більш гігієнічний прийом. «Tabloid», відповідно до реклами, «вгамовує голод і продовжує силу витривалості». Рекомендоване дозування становило одну

таблетку, яку «розчиняли в роті щогодини при тривалому розумовому або фізичному навантаженні» (*Forced March Tabloid Brand*). Водночас наркотичні речовини активно просувалися й торговою мережею з метою додаткового надходження на фронт цих фармацевтичних препаратів. Так, наприклад, 1916 р. британський універмаг «Harrods» продавав набір під назвою «Подарунок для друзів на фронті», який включав кокаїн, морфін і голки (*Cocaine. History*).

Загалом уживання кокаїну було більш поширеним у Франції, ніж у Британії. Тим не менше саме у Британії дала про себе знати істерія загальнонаціонального страху перед наркотиками, яка була значною мірою спричинена засобами масової інформації. Наприклад, «Times» трактувала кокаїнову загрозу як «смертоноснішу за кулі» (*Kohn, 1999: 13*). Проблема, насправді, була на той час суттєво перебільшена, адже ЗМІ подавали її як страшну загрозу не лише для британських військ, але й для суспільства загалом та навіть для всієї Імперії. Однак реально небезпечнішим був процес несанкціонованого розповсюдження та неконтрольованого продажу алкоголю, масове поширення якого набуло загрозливого характеру для фронту та тилу. 1915 р. імперським урядом навіть було створена Центральна контрольна рада, яка отримала широкі повноваження щодо регулювання торгівлі спиртними напоями в країні. Тим не менше, згадана інформаційна кампанія змусила політиків та військових вжити низку адекватних дій превентивного характеру й відносно обігу наркотичних речовин. 11 травня 1916 р. Армійська рада Великобританії видала наказ про заборону будь-якого несанкціонованого продажу або постачання психоактивних речовин (переважно кокаїну, а також кодеїну, коноплі, героїну, морфіну та опію) будь-якому військово-службовцю, за винятком медичних причин і тільки за рецептом. Слід зазначити, що введені міри були наслідком Закону про захист королівства (DORA). Цей закон, прийнятий через чотири дні після того, як Британія вступила у війну в серпні 1914 р., регулював механізми соціального контролю воєнного часу, з цензурою та антиалкогольними заходами включно. Отже, згідно з положенням DORA 40B, прийнятим 28 липня 1916 р., продаж кокаїну та продуктів на основі опіуму без рецепта було заборонено будь-кому, крім практикуючих лікарів, фармацевтів і ветеринарного персоналу (*Kamiński, 2019*). Завдяки вжитим заходам була суттєво знижена загроза наркотичної епідемії серед

військовослужбовців під час війни. Британський досвід можна вважати першим відносно вдалим результатом нейтралізації наркоманії в умовах ведення бойових дій.

1938 р. став дуже важливим в історії обігу наркотичних речовин. Цього року швейцарському хіміку А. Гофману вдалося синтезувати лізергінову кислоту *ЛСД-25 (Liquid Crystal Display)*, що стало початком розвитку масового вживання наркотиків в обсягах, які до цього не мали прецеденту в історії людства. 1947 р. він надійшов у продаж під торговою назвою «*Delysid*» як препарат для лікування пацієнтів психіатричних лікарень. ЛСД став популярним у США в 1960-х роках Зростання його використання збіглося з розквітом хіпі-руху, для прихильників якого він вважався таким, що розширює розум. До Європи цей препарат принесли з собою американські війська, які були постійним іноземним контингентом у ФРН (*LSD. History*).

У 1930-ті роки фармацевти фірми «*Temmler Werke*» у Берліні розробили стимулюючий засіб первітин (*Pervitin*), або як його ще називали – *метамфетамін*. Ця фірма стала масово виробляти первітин і постачати великі його обсяги на фронт. За даними британського військового відомства, лише за три місяці – з квітня по червень 1940 р. – близько 35 млн таблеток фармацевтичного засобу було надіслано трьом мільйонам німецьких солдатів, моряків і пілотів. А за даними Вермахту, з 1939 р. по 1945 р. солдатам було видано близько 200 млн таблеток первітину. Ці пігулки офіційно входили до складу пайка льотчиків і танкістів Вермахту. До 1940 р. препарат широко розповсюджувався серед пілотів Люфтваффе, щоб підготувати їх до важких тривалих місій або захистити від безсоння та голоду, якщо їхні літаки будуть збиті (*Weisberger, 2019*).

Зворотним боком грандіозного плану нацистів щодо підкорення Європи на «наркотичних колесах» було те, що сотні тисяч солдатів ставали безпорадними наркоманами і не могли б використовуватися у театрах воєнних дій. Певною мірою поразки Вермахту з 1943 р. можна пов'язати з тим, що кількість наркоманів серед кадрових німецьких військових була значною, і вже жодні дози їх не стимулювали. Звідси такі несподівані військові рішення і фатальні як стратегічні, так і тактичні помилки (*Ciaccia, 2019*).

Першим *амфетаміном* став *бензедрин*. У 1936 р. солі цього препарату у формі таблеток з'явилися на ринку для лікування широкого спектру медичних проблем, таких як нарколепсія,

ожиріння, хронічний біль, низький кров'яний тиск, проблеми з лібідо та навіть похмілля. Проте завдяки дослідженням фармацевтичної компанії «Smith, Kline & French» визначено, що бензедрин є також ефективним засобом для стабілізації настрою. Саме психотропні властивості препарату зробили його привабливим засобом підвищення морального стану військ. Завдяки застосуванню цих ліків у психіатричній практиці таблетки бензедрину стали основним антидепресантом під час Другої світової війни в арміях держав Коаліції (за винятком СРСР). Крім того, слід зауважити властивість цього засобу, яку відзначив Дж. Боулбі при описанні клінічного стану після його застосування. Вона полягала у тому, що людина, яка приймає цей препарат, не відчуває провини за свої злочини (*Anderson, 2020*).

Фельдмаршал Б. Л. Монтгомері, командувач 8-ї британської армії в Африці із серпня 1942 р., виявляв особливий інтерес до бензедрину. В умовах ведення бойових дій англійцями були проведені польові експерименти. В одному з них порівнювали боєздатність двох піхотних підрозділів упродовж п'ятдесяти шести годин поспіль після стрільби, риття траншеї та перевірки специфіки функціоналу (сигналізація коду й перескладання кулемета). Після чого слідував семимильний марш. «Бензедриновий» підрозділ виграв одинадцять хвилин часу, а також повідомив, що відчув більше енергії та чіткості мислення порівняно з його «безамфетаміновим» опонентом. За підсумками експерименту, Б. Л. Монтгомері замовив велику кількість препарату для свого масштабного наступу на німецькі війська. Думка англійського фельдмаршала про ефект використання наркотику в битві при Ель-Аламейні, вірогідно, був позитивним. Тому в листопаді 1942 р. командування на Близькому Сході видало накази, що дозволяли вживати амфетамін у дозах до 20 мг на день. Таким чином, наприкінці 1942 р. британська армія перейшла на вживання бензедрину головним чином через вплив препарату на «моральний дух». Загалом британським військовослужбовцям під час війни було видано сумарно понад 70 мільйонів пігулок цього препарату. «Битва за Британію була виграна на бензедрині», – пізніше згадував письменник Г. Грін, який був у роки війни співробітником Мі-6 (*Rasmussen, 2011: 216–217*).

Амфетаміни та метамфетаміни активно використовувалися армією США і в корейській війні 1950 – 1953 рр. (*Methamphetamine. History*). Під час війни у В'єтнамі в період з 1966 р. по 1969 р. американські

військовослужбовці вжили 225 млн. таблеток первітину і декстро-амфетаміну (*Janos, 2018*).

Героїн (діацетилморфін) синтезував у 1874 р. англійський хімік А. Райт. Розповсюдженню цього препарату сприяв директор дослідницьких програм «Bayer AG» Г. Дрезер, який відкрив раніше аспірин. 1898 р. він випробував «ліки» на собі та виявив, що засіб викликав надзвичайну емоційну реакцію, майже героїчне натхнення, тому новинку назвали «героїн». Ці нові «ліки» «Bayer» повторили долю усіх наркотиків, які, на думку тогочасних фармацевтів, були мало не панацеєю від усіх хвороб. Героїн – у вигляді сиропу чи таблеток – лікарі прописували при грипі та серцевих болях, хворобах шлункового тракту та розсіяному склерозі. До 1910 р. героїн вільно продавався як заміна морфіну та ліки від кашлю для дітей. Протягом 15 років було вироблено 1 тону чистого героїну, який, як і передбачали його творці, швидко завоював світ. До 1915 р. «Bayer» продавала його до 22 країн, причому головним покупцем були США (в аптеках ФРН героїн продавався до 1971 р.). Ним же намагалися лікувати морфінну залежність ветеранів Першої світової та нечисленних – франко-прусської, що спричинило появу нового різновиду наркозалежності – героїнового (*Asad, 2020*).

Справжнім лихом для армії США стала героїнова наркоманія під час війни у В'єтнамі. Після тотальної заборони командуванням марихуани багато військових перейшли на вживання героїну, який не мав запаху, і тому його було важче виявити. 1971 р. у спеціальній доповіді «The Senate Staff Report on Drug Abuse in the Military», підготовленій Сенатом США, стверджувалося, що солдати: «...курили тільки «траву», перероблену в героїн, яка спочатку сприймалася ними як кокаїн, що не містить наркотиків. Вони розуміли, що сама субстанція – героїн, а куріння його маскувалося від цікавих очей і носів набагато легше, ніж марихуана» (*Kutler, 1996: 179*). Героїн почав більш вільно надходити до В'єтнаму з Камбоджі в 1970 р. як наслідок громадянської війни в цій країні. Це призводило до того, що кількість військовослужбовців-наркоманів постійно зростала. Якщо 1969 р. за вживання наркотиків військова поліція затримала 8440 осіб, то 1970 р. – вже 11058 осіб. У вересні 1970 р. армійські медики, провели огляд 3103 солдатів і сержантів 23-ї піхотної дивізії («Americals»). За його результатами виявлено, що 11,9 % особового складу вживали героїн з моменту прибуття до Південного В'єтнаму.

У листопаді цього ж року під час обстеження одного з американських саперних батальйонів, який був дислокований у дельті р. Меконг, 14 % військовослужбовців виявилися наркоманами [Kutler, 1996: 179].

За даними командування військ США у Південному В'єтнамі (Military Assistance Command, Vietnam; MACV), у 1970 р. 65 тис. американських військовослужбовців мали наркозалежність (Willbanks, 2009: 360) у тому числі 40 тис. уживали героїн. За твердженнями командування корпусу морської піхоти від 30% до 50% особового складу тією чи іншою мірою вдавалися до вживання наркотиків. Однак ці дані слід вважати досить суперечливими. У 1972 р. соціолог К. Сандерс стверджував, що від 60 до 90% військовослужбовців, які воювали в Індокитаї, були наркоманами (Kutler, 1996: 178).

За дослідженням Пентагону 1973 р. під час служби у В'єтнамі активно вживали героїн до 34% і мали симптоми наркозалежності 20% солдатів США. Але у перший рік після повернення до Сполучених Штатів лише 1% з цього контингенту знову став залежним від героїну, хоча 10% спробували наркотик після повернення (Hall, Weier, 2017).

Масштаби наркотизації військовослужбовців викликали певне занепокоєння громадськості. Страх перед тим, що солдати, які зазвичай вживають наркотики, повернуться з В'єтнаму та будуть зловживати ними вдома змусив уряд США вжити відповідних превентивних заходів. 1971 р. Білий дім запровадив «Операцію “Золотий потік”», відповідно до якої всі військовослужбовці зобов'язані були проходити аналіз сечі перед посадкою на літаки до Сполучених Штатів. Якщо військовослужбовець не пройшов тест на наркотики, він мав залишитися у пунктах постійної дислокації для детоксикації. Лише після успішного проходження тесту він набував права повернення до США (Janos, 2018).

Характерною особливістю наркозалежності ветеранів в'єтнамської війни було те, що ті, хто вживав героїн після повернення, використовували й велику кількість інших наркотиків. Більше 80% вживали амфетаміни, понад 70% – барбітурати, майже всі курили марихуану (Robins, 1993: 1046).

Але слід визнати той факт, що незважаючи на системну боротьбу з наркоманією під час в'єтнамської війни вище військово командування знайшло мізерні докази того, що наркотики негативно вплинули на бойові дії. Опитування 1968 р. серед командирів

підрозділів продемонструвало одностайну думку, що будь-який легкий або важкий наркотик «не знизив боєздатність армії». У штабі командувача збройних сил США під час В'єтнамської війни (1964–1968) генерала В. К. Вестморленда дійшли подібного висновку після опитування кількох високопоставлених офіцерів: «Загальний масштаб проблеми найкраще описати як незначний» (Janos, 2018).

Серйозною проблемою для Обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані протягом 1980-тих років виявилася залежність військовослужбовців від важких наркотиків, насамперед героїну. За майже 10 років (грудень 1979 р. – лютий 1989 р.) перебування радянських військ у цій центральноазіатській країні через війну з афганськими моджахедами пройшли 620 тис. осіб військових і цивільного персоналу. Багато радянських солдатів набули героїнової залежності. За різними оцінками, опіати вживало від 7,5 до 31% особового складу військовослужбовців. Співвідношення з уживання героїну та гашишу серед військовослужбовців складало 55,5% і 22% відповідно. Багато учасників війни з радянського боку були полінаркоманами. За висновками відомого польського дослідника Л. Каменського, «солдати, які поверталися, зазвичай приносили додому запас гашишу, героїну або опіуму, щоб зберегти свою звичку принаймні на деякий час. Велика кількість солдатів-наркоманів підвищувала ризик пов'язаних з цим проблем у радянському суспільстві.

Повернення солдатів призвело до активізації контрабанди наркотиків з Афганістану та Пакистану в Радянський Союз» (Krasno, 2023). Наслідком окупації Афганістану радянськими військами стала інтенсивна наркотизація всього радянського й, зокрема, російського суспільства, яка саме в Росії викликала появу від 4 до 6 млн наркоманів [Daly, 2008]. Образно кажучи, ветерани афганської війни стали «піонерами» героїнового «буму» в СРСР і на пострадянському просторі у 1990-х роках.

Висновки. Отже, лавиноподібні хвилі зростання наркоманії в історії людства були, як правило, пов'язані з війнами. Також слід визнати той факт, що поява більшості наркотичних препаратів і психотропних засобів та розповсюдження їх по всьому світі були напрямом або спричинені, або інтенсифіковані власне тими ж збройними конфліктами. Але одразу слід зауважити, що використання наркотичних препаратів в умовах війни є життєво необхідним, оскільки вони виконують роль анальгетиків при

зняття больового шоку під час важких поранень із метою збереження життя військовослужбовців. Також слід розуміти, що екстремальні обставини ескалації бойових дій, постійний стрес через реальну смертельну небезпеку об'єктивно викликають деформацію психіки комбатанта, що провокує використання психоактивних засобів для збереження психологічного балансу воїнів. І треба визнати, що війна створює своєрідний «оптимальний» комплекс умов, які начебто «стирають» межу між необхідним медичним застосуванням і зловживанням наркотичними препаратами.

Людина – істота біосоціальна. Біологічний складник її сутності є об'єктивною реальністю, а це пояснює, чому людина завжди буде шукати засоби і препарати, які дозволять їй у гранично стресових умовах жахіть війни штучно підвищувати свій бойовий і фізичний потенціал, зберігати морально-психологічний баланс. Але, з іншого боку, людина – істота соціальна. І наявність цього складника дозволяє плекати надію на те, що навіть в умовах наджорстокості та звірств збройного протистояння людина здатна самостійно подолати негативні наслідки наркозалежності за допомогою механізмів як психологічного та фізичного саморегулювання, суспільної підтримки, так і цілеспрямованої державної програми боротьби з наркотиками, у якій військовослужбовцям – учасникам збройних конфліктів має відводитися особне місце і пильна увага.

Використані посилання

Волосюк Д. (2023). Наркотики у різних арміях світу. *Deutsche Welle*, 31.05. URL: <https://p.dw.com/p/3hxE> [дата звернення: 11 червня 2024].

Anderson K. (2020). Benzedrine Sulfate: From Military Stimulant to Weight Management. *Museum of Health Care*. URL:<https://museumofhealthcare.blog/benzedrine-sulfate-from-military-stimulant-to-weight-management/> [дата звернення: 12 червня 2024].

Asad A. Z. (2020). Heroin: its history and politics. *Research Gate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/341978535_HEROIN_ITS_HISTORY_AND_POLITICS [дата звернення: 8 червня 2024].

Cartwright M. (2019). The Assassins. *Worldhistory Enciclopedia*. URL: https://www.worldhistory.org/The_Assassins/ [Дата звернення 10 червня 2024].

Ciaccia C. (2019). Nazi soldiers used performance-enhancing «super-drug» in World War II, shocking documentary reveals. *Fox News*. URL: <https://www.foxnews.com/science/nazi-soldiers-used-super-drug-in-world-war-ii> [дата звернення: 10 червня 2024].

Cocaine. History. Release. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/cocaine/history#:~:text=In%20London%20in%201916%2C%20Harrods,%2C%20morphine%2C%20syringes%20and%20needles> [дата звернення: 10 червня 2024].

Daly J. (2008). Russia, Afghanistan and the drug trade. *Eurasia Daily Monitor Volume: 5 Issue: 36*. URL: <https://jamestown.org/program/russia-afghanistan-and-the-drug-trade/> [дата звернення: 19 червня 2024].

- Davenport-Hines, R. P. T. (2001). *The pursuit of oblivion : a global history of narcotics, 1500–2000*. London : Weidenfeld & Nicolson, 466 p.
- France on Drugs (2023): Opium, Morphine, Cocaine, Hashish, Chloroform & Ether in the 19th Century with Dr. Sara Black. *The French History Podcast*. URL: <https://www.thefrenchhistorypodcast.com/france-on-drugs-opium-morphine-cocaine-hashish-chloroform-ether-in-the-19th-century-with-dr-sara-black/> [дата звернення: 9 червня 2024].
- Forced March Tabloid Brand, Burroughs Wellcome Co., issued by Wellcome Collection, online. URL: <https://wellcomecollection.org/works/vp7vfwfm?query=M0013157&page=1> [дата звернення: 13 червня 2024].
- Hall W., Weier M. (2017). Lee Robins' studies of heroin use among US Vietnam veterans. *PubMed*. Jan; 112(1), P. 176-180. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27650054/> [дата звернення: 10 червня 2024].
- Ham P. (2007). *Vietnam. The Australian War*. Sidney: Harper Collins Publishers, 748 p.
- Hobhouse H. (2003). *Seeds of Wealth. Four Plants That Made Men Rich*. Washington, 272 p.
- Janos A. (2018). G.I.s' Drug Use in Vietnam Soared – With Their Commanders' Help. *History*. August 29, URL: <https://www.history.com/news/drug-use-in-vietnam> [дата звернення: 9 червня 2024].
- Kamienski L. (2017). *Shooting Up: A History of Drugs in Warfare*. C Hurst & Co Publishers Ltd, 392 p.
- Kamieński Ł. (2019). *Drugs. International Encyclopedia of the First World War*. 07 March. URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/drugs> [Дата звернення 12 червня 2024].
- Klockgether-Radke A. (2002). F. W. Sertürner und die Entdeckung des Morphins. *Anesthesiol Intensivmed Notfallmed Schmerzther*. № 37(5), 244 p.
- Kohn M. (1999). Cocaine Girls. Sex, Drugs, and Modernity in London During and After the First World War, in: Gootenberg, Paul (ed.): *Cocaine. Global Histories*, London, 18 p.
- Krasno A. (2023). «Muting The Horrors»: Experts Warn Of Addiction Crisis As Russian Soldiers Return From Ukraine. In: *Radio Free Europe. Radio Liberty*. June 18, URL: <https://www.rferl.org/a/russia-soldiers-addiction-ukraine-war-alcohol-drugs/32464317.html> [Дата звернення 11 червня 2024].
- Kutler S. (1996). *Encyclopedia of the Vietnam War*. N.Y.: Simon and Schuster Macmillan, 711 p.
- Lewy J. (2014). The Army Disease: Drug Addiction and the Civil War. *War in History*. Vol. 21, №. 1 (January), P. 102-119.
- LSD. *History. Release*. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/lsd/history> [Дата звернення 12 червня 2024].
- Mandal A. (2023). Morphine History. *News-Medical*. Jun 19, URL: <https://www.news-medical.net/health/Morphine-History.aspx> [Дата звернення 10 червня 2024].
- Methamphetamine. *History. Release*. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/methamphetamine/history> [Дата звернення 9 червня 2024].
- Opium. *History. Release*. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/opium/history#:~:text=In%20the%204th%20century,over%20a%20thousand%20years%20ago> [Дата звернення 9 червня 2024].
- Opiate addiction in the civil war's aftermath. Time period 1861 to 1876. Virginia museum of history and culture. URL: <https://virginiahistory.org/learn/opiate-addiction-civil-wars-aftermath#:~:text=During%20the%20Civil%20>

20War%2C%20surgeons,%E2%80%94to%20well%2C%20in%20fact [Дата звернення 12 червня 2024].

Quinones M. A. (2009). Drug Abuse During the Civil War (1861–1865). *International Journal of the Addictions*. Volume 10, 1975, Issue 6, pp.1007-1020. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3109/10826087509028357> [Дата звернення 10 червня 2024].

Rasmussen N. (2011). Medical Science and the Military: The Allies' Use of Amphetamine during World War II. *Journal of Interdisciplinary History*, XLII:2 (Autumn), P. 205-233.

Robins Lee N. (1993). Vietnam veterans' rapid recovery from heroin addiction: a fluke or normal expectation? *Sixth Thomas James Okey Memorial Lecture. Addiction*. № 88, P. 1041-1054.

Salomon J. Cocaine: a fascinating, and complex, history. *Invisibles*. URL: <https://invisibles.info/en/cocaine-a-fascinating-and-complex-history/> [дата звернення: 9 червня 2024].

Weisberger M. (2019). Dosed Soldiers with Performance-Boosting «Superdrug». *LiveScience*. URL: <https://www.livescience.com/65788-world-war-ii-nazis-methamphetamines.html> [дата звернення: 14 червня 2024].

Willbanks J.H. (2009). Vietnam War Almanac. Facts on File, Inc, 590 p.

Woods A. (1931). *Dangerous Drugs. The World Fight Against Illicit Traffic in Narcotics*. New Haven. 123 p.

References

Anderson K. (2020). Bensedrine Sulfate: From Military Stimulant to Weight Management. *Museum of Health Care*. URL: <https://museumofhealthcare.blog/bensedrine-sulfate-from-military-stimulant-to-weight-management/> [accessed 12.06.2024] (eng.).

Asad A. Z. (2020). Heroin: its history and politics. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/341978535_HEROIN_ITS_HISTORY_AND_POLITICS [accessed 08.06.2024] (eng.).

Cartwright M. (2019). The Assassins. *Worldhistory Encyclopedia*. URL: https://www.worldhistory.org/The_Assassins/ [accessed 10.06.2024] (eng.).

Ciacca C. (2019). Nazi soldiers used performance-enhancing «super-drug» in World War II, shocking documentary reveals. *Fox News*. URL: <https://www.foxnews.com/science/nazi-soldiers-used-super-drug-in-world-war-ii> [accessed 10.06.2024] (eng.).

Cocaine. History. Release. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/cocaine/history#:~:text=In%20London%20in%201916%2C%20Harrods,%2C%20morphine%2C%20syringes%20and%20needles> [accessed 10.06.2024]. (eng.).

Daly J. (2008). Russia, Afghanistan and the drug trade. *Eurasia Daily Monitor* Volume: 5 Issue: 36. URL: <https://jamestown.org/program/russia-afghanistan-and-the-drug-trade/> [accessed 19.06.2024] (eng.).

Davenport-Hines, R. P. T. (2001). *The pursuit of oblivion : a global history of narcotics, 1500–2000*. London : Weidenfeld & Nicolson, 466 p. (eng.).

France on Drugs (2023): Opium, Morphine, Cocaine, Hashish, Chloroform & Ether in the 19th Century with Dr. Sara Black. *The French History Podcast*. URL: <https://www.thefrenchhistorypodcast.com/france-on-drugs-opium-morphine-cocaine-hashish-chloroform-ether-in-the-19th-century-with-dr-sara-black/> [accessed 09.06.2024]. (eng.).

Forced March Tabloid Brand, Burroughs Wellcome Co., issued by Wellcome Collection, online. URL: https://wellcomecollection.org/works/vp7_vwfjm?query=M0013157&page=1 [accessed 09.06.2024] (eng.).

Hall W., Weier M. (2017). Lee Robins' studies of heroin use among US Vietnam veterans. *PubMed*. Jan;112(1). P. 176-180. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27650054/> [accessed 10.06.2024] (eng.).

Ham P. (2007). Vietnam. The Australian War. Sidney: Harper Collins Publishers, 748 p. (eng.).

Hobhouse H. (2003). Seeds of Wealth. Four Plants That Made Men Rich, Washington, 272 p. (eng.).

Janos A. (2018). G.I.s' Drug Use in Vietnam Soared – With Their Commanders' Help. History. URL: <https://www.history.com/news/drug-use-in-vietnam> [accessed 09.06.2024] (eng.).

Kamiński L. (2017). Shooting Up: A History of Drugs in Warfare. Hurst & Co Publishers Ltd, 392 p. (eng.).

Kamiński L. (2019). Drugs. International Encyclopedia of the First World War. 07 March. URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/drugs> [accessed 12.06.2024] (eng.).

Klockgether-Radke A. (2002). F. W. Sertürner und die Entdeckung des Morphins. *Anesthesiol Intensivmed Notfallmed Schmerzther*. № 37(5). 244 p. (germ.).

Kohn M. (1999). Cocaine Girls. Sex, Drugs, and Modernity in London During and After the First World War, in: Gootenberg, Paul (ed.): Cocaine. Global Histories, London, 18 p. (eng.).

Krasno A. (2023). «Muting The Horrors»: Experts Warn Of Addiction Crisis As Russian Soldiers Return From Ukraine. *Radio Free Europe. Radio Liberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-soldiers-addiction-ukraine-war-alcohol-drugs/32464317.html> [accessed 11.06.2024] (eng.).

Kutler S. (1996). Encyclopedia of the Vietnam War. N.Y.: Simon and Schuster Macmillan, 711 p. (eng.).

Lewy J. (2014). The Army Disease: Drug Addiction and the Civil War. In: *War in History*. Vol. 21, № 1 (January), P. 102-119. (eng.).

LSD. History. Release. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/lsd/history> [accessed 12.06.2024].

Mandal A. (2023). Morphine History. *News-Medical*. URL: <https://www.news-medical.net/health/Morphine-History.aspx> [accessed 10.06.2024] (eng.).

Methamphetamine. History. Release. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/methamphetamine/history> [accessed 09.06.2024] (eng.).

Opium. History. Release. URL: <https://www.release.org.uk/drugs/opium/history#:~:text=In%20the%204th%20century,over%20a%20thousand%20years%20ago> [accessed 09.06.2024] (eng.).

Opiate addiction in the civil war's aftermath. Time period 1861 to 1876. Virginia museum of history and culture. URL: <https://virginiahistory.org/learn/opiate-addiction-civil-wars-aftermath#:~:text=During%20the%20Civil%20War%2C%20surgeons,%E2%80%94%20well%2C%20in%20fact> [accessed 12.06.2024] (eng.).

Quinones M. A. (2009). Drug Abuse During the Civil War (1861-1865). *International Journal of the Addictions*. Volume 10, 1975 – Issue 6. pp.1007-1020. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3109/10826087509028357> [accessed 10.06.2024] (eng.).

Rasmussen N. (2011). Medical Science and the Military: The Allies' Use of Amphetamine during World War II. *Journal of Interdisciplinary History*, XLII:2 (Autumn), P. 205-233. (eng.).

Robins Lee N. (1993). Vietnam veterans' rapid recovery from heroin addiction: a fluke or normal expectation? *Sixth Thomas James Okey Memorial Lecture. Addiction*. № 88, P. 1041-1054. (eng.).

Salomon J. Cocaine: a fascinating, and complex, history. *Invisibles*. URL: <https://invisibles.info/en/cocaine-a-fascinating-and-complex-history/> [accessed 09.06.2024] (eng.).

Weisberger M. (2019). Dosed Soldiers with Performance-Boosting «Superdrug». *LiveScience*. URL: <https://www.livescience.com/65788-world-war-ii-nazis-methamphetamineamines.html> [accessed 14.06.2024] (eng.).

Willbanks J.H. (2009). Vietnam War Almanac. Facts on File, Inc. 590 p. (eng.).

Woods A. (1931). Dangerous Drugs. The World Fight Against Illicit Traffic in Narcotics. New Haven. 123 p. (eng.).

Volosyuk D. (2023). Drugs in different armies of the world. In: *Deutsche Welle*. 31.05. URL: <https://p.dw.com/p/3hxE> [accessed 11.06.2024] (ukr.).

Hula R., Perederii I.

DRUGS, ARMY, WAR: A SYNTHESIS OF PARADOXES IN THE PRISM OF HISTORICAL RETROSPECT

The article examines the relationship between wars and substance use throughout human history. For centuries, drugs have been used to weaken enemies, stimulate troops to fight, and numb post-war trauma. They also served as a source of funding for clandestine military and paramilitary activities. The article examines the problem of the emergence of collective trauma, which objectively arises after a military conflict and is associated with the growing wave of substance abuse among veterans. The presence of psychoactive substances in society and in the military environment during warfare has existed for thousands of years, from the use of opium mixed with wine in ancient Greece to the rampant use of methamphetamine during World War II. Psychoactive substances were given to soldiers to maximize their effectiveness in an attempt to gain a tactical advantage on the battlefield. In these efforts, governments have often fostered veterans prone to serious drug abuse, leading to drug addiction. At the same time, many of these soldiers returned home and did not receive reliable support, proper follow-up, and continued to use drugs as a way to cope with their condition. Since the early twentieth century, historians and doctors have argued that the «army disease» of the Union and Confederate military formations was morphine addiction.

The First World War not only contributed to the growth of cocaine and morphine consumption, but also gave rise to complex national drug control regimes. Tense public sentiment combined with the containment plan unleashed a «wave of bans» that swept through many states at war. At the same time, contrary to the goals pursued by zealots of sobriety, governments (with the exception of the American and Russian) provided their troops with regular rations of «liquid courage». In general, many combatants managed to survive the brutality of this truly industrial war and maintain their health thanks to the depressant effects of alcohol and tobacco, the most popular intoxicants of war.

The article also highlights the problem of drug use among military personnel during the Vietnam War and its consequences. Two phases of drug use in Vietnam

have been identified — a period of increased marijuana use, followed by an influx of high-potency heroin in the 1970s, which eventually led to addiction in up to 1/5 of the servicemen.

The Soviet army in Afghanistan also suffered from drug addiction. Drug use was so widespread that over 50% of Soviet personnel were regular drug users.

So, the avalanche-like waves of drug addiction growth in human history were directly related to wars. The emergence of most narcotic drugs and psychotropic substances and their distribution around the world were either directly caused or exacerbated by the same armed conflicts. But it should be understood that the use of narcotics in war conditions is vital because of their important role of analgesics in relieving pain shock in severe injuries in order to preserve the health and life of military personnel. In addition, the extreme circumstances of war, constant stress in conditions of real mortal danger objectively cause deformation of the psyche of a combatant, which provokes the use of psychoactive drugs to preserve the psychological balance of soldiers. And it must be recognized that war creates an «optimal» set of conditions that seem to «erase» the line between necessary medical use and drug abuse.

Keywords: drugs, army, war, psychological support of personnel.